

Бочек Оксана Іванівна,
науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3884-8897

СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ “ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ” ТА “ДИСКРИМІНАЦІЯ”

Стаття присвячена дослідженню змісту і сутності гендерної рівності як складової загального принципу рівності та дискримінації за ознакою статі. Досліджується співвідношення понять “гендерна рівність” і “дискримінація”. Ви-світлюються компоненти поняття “гендерна рівність” та його важливість для системи прав людини. Проаналізовано наукові підходи до визначення понять “гендерна рівність” та “дискримінація”, це дозволило дійти висновку, що будь-які порушення принципу гендерної рівності призводять до дискримінації людини за ознакою статі.

Ключові слова: гендерна рівність, принцип рівності, дискримінація, дискримінація за ознакою статі, рівні права та можливості, Конституція України, права та можливості жінок.

Упродовж останнього десятиріччя в Україні в усіх сферах життєдіяльності людини зростає актуальність питань, пов'язаних із гендерною рівністю. Під час формування конституційного законодавства у всьому світі насамперед декларується принцип рівних прав і можливостей. Конституційне закріплення рівності статей є характерним нарівні з такими особливостями, як національна і расова незалежність, мова, віросповідання, соціальне походження, політичні переконання тощо.

Розвиваючись як демократична та правова держава, Україна орієнтується, в першу чергу, на загальнолюдські цінності, сприйняті та впроваджені міжнародним співтовариством як обов'язкова умова існування суспільства. Серед таких цінностей особливе місце займає ставлення у суспільстві до чоловіка і до жінки як до рівних особистостей з рівнозначними можливостями в усіх сферах суспільної і державної діяльності. Розвинуте суспільство, поважаючи особливості кожної статі, має прагнути до максимального їх паритету у публічній сфері. Саме таке завдання ставлять перед своїми державами-членами провідні міжнародні організації, у тому числі й Організація Об'єднаних Націй.

Незважаючи на те, що в сучасному міжнародному праві склався і утвердився принцип поваги до прав і свобод людини, жінки як одна з найменш соціально захищених груп населення все ще залишаються з різних причин суб'єктами-об'єктами систематичної різноманітної дискримінації.

Дослідженню окремих аспектів забезпечення гендерної рівності було присвячено низку праць таких науковців, як Н.В. Аніщук, І.О. Бондаревська, Г.С. Буга, В. Брайтон, О.П. Власова, М.С. Вороніна, Т.С. Ганзицька, Н.П. Гапон, Г.В. Герасименко, Т.М. Головка, М.К. Гордіна, О.І. Горошко, Н.В. Грицяк, Г.В. Даудова, О.Р. Дашковська, Н.І. Дубчак, Т.Є. Кагановська, О.І. Катан, В.В. Кириченко, О.Р. Кісь, Д.О. Коновалов, О.І. Кулачек, Х. Крюгер, І.І. Ларінбаєва, І.Є. Лескіна, О.М. Лободинська, О.М. Марценюк, О.А. Назаров, І.В. Найдювська, Л.О. Пампуха, А.С. Політова, І.К. Полховська, О.М. Руднева, О.М. Смірнова, О.В. Ступакова, О.О. Стрельник, Х. Чарльсворт, К. Чинкін.

Питання термінології є надзвичайно важливим, оскільки без визначення терміна, який визначає те чи інше явище, неможливо забезпечити адекватне усвідомлення суб'єктами змісту правової вимоги. Проте правильна термінологія має сенс не тільки для розроблення понятійного апарату науки чи окремих галузей права, а й для правозастосування. Чітке і зрозуміле поняття дозволяє не тільки визначити явище, його сутність, зміст, характерні ознаки, а й обрати необхідну норму під час використання правових норм, забезпечити таким чином обґрунтованість і законність правозастосовного процесу.

Відповідно до статті 1 Закону України “Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок”, *гендерна рівність* – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості щодо його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати однакову участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [1]. Гендерна рівність стосується як жінок, так і чоловіків, але надання привілеїв або переваг одній статі одразу ж позначається на становищі іншої, а в результаті – на розвитку суспільства. Саме впровадження гендерної рівності є однією з важливих умов позитивних змін у житті суспільства загалом, соціально-економічного розвитку, реалізації прав людини та її особистості, запорукою ефективного розв'язання наявних проблем та укріплення національної безпеки.

Досягнення гендерної рівності в суспільстві – це не відбирання влади у чоловіків і передача її жінкам, а це рівна участь у процесах прийняття рішень і розподілі ресурсів незалежно від статі, це співпраця та партнерство між жінками та чоловіками.

Звертаючись до історії, варто відзначити, що відповідно до римського права жінка не могла зрівнятися з чоловіком у правовому становищі. У період республіки вона знаходилася під постійною опікою свого чоловіка, батька чи інших родичів, істотно обмежувалася у право- й дієздатності. За часів принципату було встановлено, що доросла жінка, яка не перебувала під постійною опікою названих осіб, може приймати самостійні рішення з приводу свого власного майна. Проте вона не могла брати на себе відповідальність за чужі борги. Юстиніан помітно послабив обмеження у право- й дієздатності жінки. Однак з його схвалення в Дигестах було записано: “За багатьма постановами нашого права жінки знаходяться в гіршому становищі ніж чоловіки” [2].

У всі часи рабовласницької держави дружина (жінка) ніколи не займала рівного з чоловіком (мужем) становища. Вона завжди була залежною від батька,

чоловіка, брата, опікуна тощо. Йдеться не про традиційну моральну чи фактичну залежність, а про правову нерівність. Римляни цього й не приховували [2].

Ідея свободи як природженого права людини дістала свій розвиток у роботах І. Канта, який пов'язував її з правовою рівністю людей та їх вільними стосунками [3]. Проблема рівності є однією з важливих для теорії прав людини. Водночас проблема рівності чоловіків і жінок (гендерна рівність) повинна бути означена як така, що має відповідну специфіку, а не тільки збігається у своїй детермінації із загальною теорією рівності, яка віддзеркалюється в поглядах філософів, соціологів і юристів.

О. Руднева зазначає, що гендерна рівність – це принцип правового статусу (становища) людини в державі, його складовими є рівні права, свободи та обов'язки жінки і чоловіка; врахування особливостей (фізіологічних, психологічних тощо) статей у правовому регулюванні; система засобів гарантування рівності статей у державі [4].

Категорія гендерної рівності містить множину імплікацій, а саме:

- рівність прав – це законодавче наділення однаковими правами осіб чоловічої та жіночої статей у всіх сферах життя;
- рівність можливостей – забезпечення (гарантії) на практиці рівних умов щодо рівного розподілу, використання політичних, економічних, соціальних та культурних цінностей, які виключають дискримінацію та обмеження будь-якої статі, що негативно впливають на життєдіяльність і самовираження;
- забезпечення рівних умов для реалізації прав та можливостей;
- “гендерна симетрія” – стан, при якому принцип рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків реалізований на практиці [5].

Проблема статусу чоловіка й жінки в суспільстві підлягає оцінці через призму принципу рівності в Конституції й в законодавстві. Шляхом такого аналізу, як вбачається, можна сформулювати юридичні поняття гендерної рівності та дискримінації.

Найповніше заборона дискримінації відображена у ст. 24 Конституції України, в якій зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права та свободи і є рівними перед законом, тобто конкретизується закріплена у ст. 21 Конституції України вихідна засада – принцип рівності всіх прав людини – щодо тих осіб, які є громадянами України [6].

Частина 2 цієї ж статті містить так зване недискримінаційне положення Основного Закону, характерне для всіх базових демократичних міжнародних та національних документів у сфері прав людини, зокрема: не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Отже, фіксується загальний принцип неприпустимості встановлення (за будь-яких соціальних чи особистісних підстав) привілеїв та обмежень, тобто встановлення додаткових можливостей, позбавлення зобов'язань або звуження змісту й обсягу певних прав, або можли-востей).

Водночас ч. 3 ст. 24 Конституції України безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує, що рівність прав жінок і

чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці й винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок; встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які надають жінкам можливості поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства й дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Таким чином, є два напрями забезпечення рівних прав чоловіка й жінки:

– закріплення рівних прав (рівноправності жінки й чоловіка в усіх сферах суспільного життя);

– встановлення для жінок, зокрема для певних їх груп, спеціальних пільг (деякі види таких пільг указано у статі).

Відповідно до статті 1 Закону України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” *дискримінація* – це ситуація, за якої особа та/або група осіб за їхніми ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного й соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними чи іншими ознаками, що були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами та свободами в будь-якій формі, визначеній законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [7]. Тобто термін “дискримінація” застосовується для позначення ситуації, коли особа потрапляє у несприятливе становище через наявність у неї так званої “захищеної ознаки”, одна з яких – стать.

Таким чином, дискримінація за ознакою статі – це дії чи бездіяльність, що полягають у будь-якому розрізненні, винятку або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок та чоловіків (ст. 1 Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”). Дискримінація за ознакою статі є порушенням прав людини та перешкоджає реалізації прав людини й основоположних свобод, як це було визнано Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок у його Загальній рекомендації № 28, яка стосується основних обов'язків держав-учасниць, відповідно до статті 2 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

Слід відзначити, що, незважаючи на наявність певного кола формулювань “гендерної рівності” та “дискримінації”, універсального визначення цих понять не існує. Натомість сприйняття цих двох понять моделюється залежно від гео-політичних чинників, культурних традицій і моральних цінностей як окремого суспільства, так й законодавства держави.

Очевидним є те, що будь-які порушення принципу гендерної рівності призводять до дискримінації людини за ознакою статі. Одним із кардинальних постулатів міжнародного права в царині захисту прав людини є захист саме від такої дискримінації. Значну увагу цьому принципу приділяє Європейська соціальна

хартія [8]. Загальна вимога щодо заборони дискримінації за усіма ознаками (раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань тощо) встановлена у статті Е “Заборона дискримінації”. Спеціальна ст. 20 передбачає право на рівні можливості, рівне поводження у сфері зайнятості без дискримінації за ознакою статі.

Додержання вимог рівних можливостей жінок і чоловіків – це й є реалізація прав людини, закріплених в міжнародних документах і в законах держави. Порушення цих прав, тобто дискримінація – це пасивна або активна поведінка, що виражається в обмеженні прав або наданні особі привілеїв за ознакою статевої належності.

Дискримінація взагалі може бути або *de jure*, або *de facto*, або одночасно двох видів. Дискримінація *de jure* передбачає наявність дискримінаційних положень у чинному законодавстві. Дискримінація *de facto* при закріпленому в законодавстві принципі рівноправності чоловіків і жінок означає, що певні положення законодавства не виконуються або відсутня система гарантій реалізації прав, не визначено гендерний компонент у компетенції певних державних органів, не встановлено спеціального механізму реалізації цього права [9].

Принципово важливими для визначення понять “гендерна рівність” та “дискримінація” є два міжнародно-правові документи – Конвенція з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [10] та Декларація про рівноправність жінок і чоловіків, прийнята у 1988 р. на 83-й сесії Ради Міністрів Європи [11]. У Конвенції, зокрема, окреслено, що “дискримінація щодо жінок означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їх сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків та жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій сфері”. У Преамбулі цього документа зазначається, що дискримінація жінок порушує принцип рівноправності й поваги до людської гідності, перешкоджає участі жінок у політичному, соціальному й культурному житті своєї країни, заважає зростанню добробуту суспільства та сім’ї, а головне – перешкоджає повному розкриттю можливостей жінок на благо своїх країн і людства.

І як слушно зазначила Ю.Ю. Боброва, задекларована гендерна рівність українського суспільства за великим рахунком існує тільки формально на папері, а держава не в змозі на нинішньому етапі її розвитку створити цивілізовану сучасну політико-правову систему реалізації принципу рівності чоловіків і жінок [12].

Таким чином, дискримінація – це розрізнення, перевага, недопущення, що чиниться за будь-якою ознакою і викликає порушення рівності прав або можливостей, їх обмеження. Цей термін часто застосовується для опису становища жінки в різних сферах життя суспільства, а в деяких країнах набуває поширеності і в законодавстві.

Отже, здійснивши аналіз категорій “гендерна рівність” і “дискримінація” можна дійти висновку, що це поняття, пов’язані між собою. Відсутність дискримінації означає рівність, а рівність виключає дискримінацію.

На сьогодні гендерна рівність та відсутність дискримінаційних положень є фундаментальною цінністю третього тисячоліття на рівні зі свободою, справедливістю, толерантністю. Нерівність не може бути усунена лише зусиллями тих, хто підлягає дискримінації. Вона ліквідується за допомогою заходів підтримки тих, хто дискримінується, і корекції тих механізмів, що породжують стан дискримінації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок й чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>. (дата звернення: 03.12.2020).
2. *Підпригора О.А.* Основи римського приватного права: підручник для студ. юрид. вузів та факультетів. К.: Вентурі, 1997. С. 69–70.
3. *Налуцишин В.В.* Уявлення про соціальний контроль та правовий порядок у філософсько-правових поглядах І. Канта, І. Фіхте, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля та Л. Фейєрбаха. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 4. С. 183–187.
4. *Руднева О.* Гендерна рівність як принцип законодавства України. Право України. 2002. № 4. С. 104–108.
5. *Крочук М.І.* Гендерна рівність як складова загального принципу рівності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ України. 2011. № 4. С. 464–471.
6. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 2207-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> (дата звернення: 05.12.2020).
8. Європейська соціальна хартія. Бюлетень законодавства і юрид. практики України. 2002. № 3. С. 82.
9. *Руднева О.М.* Гендерна рівність у праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 178 с.
10. Конвенція з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 10.12.2020).
11. Декларація про рівноправність жінок і чоловіків, прийнята у 1988 р. на 83-й сесії Ради Міністрів Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_903#Text (дата звернення: 11.12.2020).
12. *Боброва Ю.Ю.* Гендерна рівність кризь призму мілітаризації. Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.) / упоряд.: М.Г. Вербенський, В.О. Рядінська, Ю.Б. Ірха, О.І. Бочек. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. С. 33–38.

REFERENCES

1. On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men: Law of Ukraine of 08.09.2005 No 2866-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>. (Date of Application: 03.12.2020) [in Ukrainian].
2. *Pidpryhora, O.A.* (1997) *Osnovy rym'skogo pryvatnogo prava*. Fundamentals of Roman private law: a textbook for students. of jurid. universities and faculties. K.: Venturi. P. 69–70 [in Ukrainian].
3. *Nalucyshyn, V.V.* (2017) *Uyavlennya pro socialnyi kontrol ta pravovyi poryadok u filozofsko-pravovykh poglyadakh I. Kanta, I. Fikhte, F. Shellinga, G. Gegelya ta L. Feiyerbakha*. “Representations of Social Control and Legal Order in the Philosophical and Legal Views of I. Kant, I. Fichte, F. Schelling, G. Hegel and L. Feuerbach”. *Legal Scientific Electronic Journal* 4, 183–187 [in Ukrainian].
4. *Rudnyeva, O.* (2002) *Genderna rivnist yak pryncyp zakonodavstva Ukrayiny*. “Gender Equality as a Principle of Ukrainian legislation”. *Law of Ukraine* 4, 104–108 [in Ukrainian].

© Bochek Oksana, 2021

5. *Krochuk, M.I.* (2011) Genderna rivnist yak skladova zagal'nogo pryncypu rivnosti. "Gender Equality as a Component of the General Principle of Equality". Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs of Ukraine 4, 464–471 [in Ukrainian].

6. The Constitution of Ukraine, adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine of June 28, 1996. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No 30. Art. 141 [in Ukrainian].

7. Prevention and Combating Discrimination in Ukraine: Law of Ukraine of 06.09.2012 No 2207-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> (Date of Application: 05.12.2020) [in Ukrainian].

8. Yevropeiska socialna khartiya. European Social Charter. Bulletin of Legislation and Law Practices of Ukraine. 2002. No 3. P. 82 [in Ukrainian].

9. *Rudnyeva, O.M.* (2002) Genderna rivnist u pravi Ukrayiny. "Gender Equality in the Law of Ukraine": thesis ... Cand. Sci. (Law). Kharkiv. 178 p. [in Ukrainian].

10. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (Date of Application: 10.12.2020) [in Ukrainian].

11. Declaration on Equality between Women and Men, adopted in 1988 at the 83rd session of the Council of Ministers of Europe. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_903#Text (Date of Application: 11.12.2020) [in Ukrainian].

12. *Bobrova, Yu.Yu.* (2020) Genderna rivnist kriz' pryzmu militaryzatsiyi. "Gender Equality through the Prism of Militarization". Current Issues of the Impact of the Armed Conflict in Eastern Ukraine on the Emergence and Spread of Gender-Based Violence and Access to Justice: coll. of scientific-practical conf. (Kyiv, September 18, 2020) / edited by: M.G. Verbensky, V.O. Ryadinska, Yu.B. Irkha. Kyiv: State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. P. 33–38 [in Ukrainian].

UDC 342.722.1:316.647.82

Bochek Oksana,
Research Officer of Research Lab,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3884-8897

ON THE ESSENCE OF THE CONCEPTS OF "GENDER EQUALITY" AND "DISCRIMINATION"

Over the last decade, the issue of gender equality has increased in Ukraine in all spheres of human life. During the formation of constitutional legislation around the world, first of all, the principle of equal rights and opportunities is declared. The constitutional enshrinement of gender equality is characteristic along with such features as national and racial independence, language, religion, social origin, political beliefs and more.

According to Article 1 of the Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Men and Women", gender equality is equal legal status of women and men and equal opportunities for its implementation, which allows persons of both sexes to participate equally in all spheres of society. Gender equality applies to both women and men, but the granting of privileges or preferences to one sex immediately affects the position of the other and, as a result, the development of society.

© Bochek Oksana, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.1\(51\).6](https://doi.org/10.36486/np.2021.1(51).6)

Issue 1(51) 2021

<http://naukaipravohorona.com/>

The introduction of gender equality is one of the important conditions for positive changes in society as a whole, socio-economic development, realization of human and individual rights, the key to effective solutions to existing problems and strengthening national security.

The problem of the status of men and women in society must be assessed through the prism of the principle of equality in the Constitution and legislation. Through such an analysis, it seems, it is possible to formulate legal concepts of gender equality and discrimination.

According to Article 1 of the Law of Ukraine “On Principles of Preventing and Combating Discrimination in Ukraine”, discrimination is a situation in which a person and / or group of persons on the grounds of race, color, political, religious and other beliefs, sex, age, disability, ethnic and social origin, citizenship, marital and property status, place of residence, linguistic or other characteristics that were, are and may be valid or presumed, is subject to restrictions on the recognition, exercise or use of rights and freedoms in any form prescribed by law, except in cases when such a restriction has a legitimate, objectively justified purpose, the ways to achieve which are appropriate and necessary. That is, the term “discrimination” is used to refer to a situation where a person is disadvantaged because of a so-called “protected trait”, one of which is gender.

It should be noted that despite the existence of a certain range of formulations of “gender equality” and “discrimination”, there is no universal definition of these concepts. Instead, the perception of these two concepts is modeled depending on geopolitical factors, cultural traditions and moral values of both the individual society and the legislation of the state.

Keywords: gender equality, principle of equality, discrimination, discrimination on the grounds of sex, equal rights and opportunities, the Constitution of Ukraine, rights and opportunities of women.

Отримано 16.03.2021